

WSPÓŁCZESNA ARCHITEKTURA SAKRALNA W MONACHIUM - FORMA W CIENIU TRADYCJI FENOMENOLOGICZNEJ

Aleksander Serafin

Politechnika Łódzka, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, Al. Politechniki 6, 90-924, Łódź
E-mail: aleksander.serafin@p.lodz.pl

CONTEMPORARY SACRAL ARCHITECTURE IN MUNICH - THE FORM AGAINST THE PHENOMENOLOGICAL TRADITION

Abstract

The article analyses Christian contemporary architecture, seeking an answer to the question whether phenomenological aspects affect its image. The study was conducted on the selected objects that was built over the last two decades in Munich. On the one hand, this location has been a historically important religious development centre, and on the other hand, it is the capital of the region where the phenomenological thought was born. Moreover, the city is still an important centre of contemporary sacral architecture development.

The message of the article is to consider whether the new sacral architecture in the Bavarian capital is part of a general phenomenological trend. The overriding aim of this paper is therefore to prove this assumption on the basis of the combination of the key buildings analysis. The study is presented against the background of the phenomenological assumptions in such a way that as far as possible to direct inquiries towards cultural transmission at the expense of the purely visual aspects.

Streszczenie

Autor artykułu dokonuje analizy współczesnej architektury chrześcijańskiej, poszukując odpowiedzi na pytanie, czy aspekty fenomenologiczne wpływają na jej wizerunek. Badaniu poddano wybrane obiekty powstałe na przestrzeni dwóch ostatnich dekad w Monachium. Miejsce to bowiem z jednej strony stanowiło historycznie ważny ośrodek rozwoju religijnego, z drugiej strony jest stolicą regionu, w którym zrodziła się myśl fenomenologiczna. Co więcej, miasto to pozostaje istotnym centrum rozwoju najnowszej architektury sakralnej.

Przesłanie artykułu sprowadza się do rozważenia, czy nowa architektura sakralna w stolicy Bawarii wpisuje się w ogólnokulturowy nurt fenomenologiczny. Nadrzędnym celem artykułu jest więc udowodnienie tego założenia na podstawie zestawienia analiz kluczowych obiektów budowlanych. Studium przedstawiono na tle założeń fenomenologicznych w taki sposób, aby w miarę możliwości skierować dociekania w stronę przekazu kulturowego kosztem wartości czysto wizualnych.

Keywords: sacral architecture; contemporary architecture; architectural form; phenomenology; Munich

Słowa kluczowe: architektura sakralna; architektura współczesna; forma architektoniczna; fenomenologia; Monachium

WPROWADZENIE

Chrześcijańska architektura sakralna intensywnie poszukuje współczesnego wyrazu estetycznego. Postępująca sekularyzacja społeczeństw tym bardziej skupia uwagę wybranych architektów na tym aspekcie

twórczości. Uznaje się bowiem, że budynki, stanowiąc kontekst religijny, mają pewien wpływ na kształtowanie postaw wiary¹. Projektanci i inwestorzy z jednej strony są zobowiązani do czerpania z ukonstytuowanych

¹ P. Collins, *Reading religious architecture*, [w:] E. Arweck, P. Collins (red.), *Reading religion in text and context: reflections of faith and practice in religious materials*, Ashgate, Aldershot - Burlington 2006, s. 137.

wzorców tradycyjnych, jednak z drugiej strony potrzeba rozwoju kulturowego w oczywisty sposób inicjuje poszukiwania ukierunkowane na nowoczesność. Pierwszy przypadek zdaje się zagrażać poszukiwaniom nowych form, do czego architektki są zobowiązani *a priori*. Druga z opisanych dróg może prowadzić natomiast do unifikacji dzisiejszej architektury, która poprzez syntezę i upraszczanie formy pozostaje w konwencji modernistycznej. W skrajnym przypadku takie rozwiązanie mogłoby prowadzić do zacierania granicy pomiędzy *sacrum* i *profanum*. Spotykane są też opinie odnoszące się w tym aspekcie do laicyzacji samej sztuki sakralnej. Zgodnie z tą teorią wspomniany proces prowadzi do odwrotu od korzeni na dwa sposoby - poprzez stylizację (uproszczenie stylu tak, aby stwarzał pozory czerpiącego z tradycji) lub poprzez formalną odkrywczość (koncentrację jedynie na walorach funkcjonalnych i technicznych)². Opisany dyskurs w świetle każdego z wymienionych ujęć stawia dziś projektantów przed wyborem, od którego uzależniony jest ostateczny wizerunek najnowszej architektury sakralnej.

Nadrzędnym celem artykułu jest rozstrzygnięcie, czy architektura sakralna w stolicy Bawarii wpisuje się w ogólnokulturowy nurt fenomenologiczny. Opracowanie ma za zadanie również przedstawić grupę wybranych realizacji, które zostały uznane za reprezentatywne dla nowego budownictwa kościelnego. W tekście zestawiono te obiekty budowlane, które w przedmiotowej kwestii zostały przez autora uznane za kluczowe. Następnie dokonano badań porównawczych, głównie pod kątem analizy kompozycji architektonicznej. Mając na względzie minimalistyczne ukierunkowanie najnowszej architektury, studium przedstawiono na tle założeń fenomenologicznych w taki sposób, aby w miarę możliwości skierować dociekania w stronę przekazu kulturowego kosztem wartości czysto wizualnych. Ostatecznie na podstawie tak zbudowanej narracji przedstawiono wnioski końcowe stanowiące proponowane rozstrzygnięcie w rozważanej kwestii.

1. PROBLEMATYKA NA TLE UWARUNKOWAŃ LOKALNYCH

Terytorialny zakres badań opisanych w niniejszym tekście ograniczono do obszaru Monachium. Jest to uzasadnione unikalną tradycją, jaką legitymuje się to miasto na tle innych niemieckich ośrodków. Historyczne uwarunkowania religijne, jak i niekwestionowana

pozycja miasta jako ważnego ośrodka kultury i gospodarki sprawiają, że zlokalizowano tam wiele budynków sakralnych znamienych dla architektury światowej. Tradycja chrześcijańskiej architektury monachijskiej jest bogata w dzieła charakteryzujące się oryginalnymi formami. Należy tu przywołać przede wszystkim realizacje, takie jak późnobarokowy kościół p.w. św. Jana Nepomucena autorstwa Kosmy Damiana Asama i Egida Quirina Asama, czy też wielokrotnie przebudowywaną od czasów średniowiecznych katedrę p.w. Najświętszej Marii Panny. Duża część chrześcijańskich obiektów sakralnych w stolicy Bawarii powstała jednak na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat. Udział budowli wzniesionych w ciągu dwóch ostatnich dekad w stosunku do ogólnej liczby obiektów sakralnych w Monachium sięga 8%, przy czym określenie dokładnej wartości jest zależne od przyjętych definicji i metodologii obliczeń. Należy przy tym zwrócić uwagę na fakt, że przyjmując za początek moment budowy kościoła p.w. św. Piotra w połowie XII wieku, okres dwóch ostatnich dekad stanowi tylko niewiele ponad 2% czasu istnienia monachijskich kościołów.

Na tle powyższego zarysu rodzi się pytanie, czy istnieje wspólny mianownik dla współczesnych monachijskich świątyń, który identyfikowałby je z miejscem. Próba rozstrzygnięcia tego zagadnienia wydaje się celowa przede wszystkim z punktu widzenia uniwersalistycznej, neomodernistycznej konwencji, w jaką została uwikłana najnowsza architektura sakralna.

2. FENOMENOLOGICZNE PODSTAWY WSPÓŁCZESNEJ ARCHITEKTURY MIEJSCA KULTU

Współczesna architektura zachodnia szczególnie upodobała sobie minimalistyczny wyraz wizualny. Często taka aranżacja przyjmowana jest niezależnie od funkcji obiektu. Programowe odrzucenie form dekoracyjnych, wybuchających i historyzujących stało się dla współczesnych projektantów polisą skutecznie zabezpieczającą przed oskarżeniami o niestosowne preferencje estetyczne. Zgodnie z poglądem Stefana Janusza Müllera brak orientacji w złożonej współczesności wywołuje chęć negowania tradycji, co zostało uznane wręcz za udokumentowanie umiejętności architektonicznych³. Pomijając zatem asekuracyjny charakter współczesnej zredukowanej formy architektonicznej, jedną z jej ideologicznych podstaw stała się fenomenologia. Podejście to polega na waloryzowaniu poszcze-

² S. Rodziński, *O laicyzacji sztuki sakralnej*, [w:] N. Cieślińska, *Sacrum i sztuka*, Znak, Kraków 1989, s. 183.

³ S.J. Müller, *Architektura współczesna wobec tradycji*, [w:] Stefan Janusz Müller, *Wynurzenia czyli nic*, M. Grabski, O. Rutkowska (red.), Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 2010, s. 173.

gólnych fenomenów, dzięki którym bezpośredni, ucieleśniony kontakt z architekturą uaktywnia w odbiorcy „ruch percepcyjny i refleksyjny” przybliżający do znaczeń⁴. Takie myślenie o przestrzeni jest też zorientowane opozycyjnie wobec artystycznego konceptualizmu. Współcześnie minimalizm o zabarwieniu fenomenologicznym zdaje się wypierać z myśli estetycznej bazy styl formalny, mający swe korzenie w konstruktywizmie, neoplastycyzmie i funkcjonalizmie, a więc szeroko pojętej nowoczesności. Szkoła fenomenologiczna oferuje bowiem rozległą podbudowę duchową, podczas gdy wymienione powyżej modernistyczne trendy zdają się być raczej filarami kultury materialnej. Fenomenologia jest nierozłącznie związana z teologią⁵ i stanowi jedną z inspiracji dla współczesnego religioznawstwa i etyki⁶. Staje się ona jednocześnie podłożem intelektualnym dla dzisiejszej architektury sakralnej. Fenomenologia w ujęciu ontologicznym Martina Heideggera uznała jakkolwiek „prawdy wieczne” za nie usunięte pozostałości chrześcijańskiej teologii w obrębie filozofii⁷, jednak nawet pierwotna nauka Edmunda Husserla nakierowana była na „powrót do rzeczy samych”. Jako że w konwencji Heideggerowskiej, warstwa *techné* jest nadrzędna wobec *poiesis*⁸, architektura staje się najważniejszym polem fenomenologicznych poszukiwań. Południowo-niemiecki rodowód i ogólnoświatowy zasięg dwóch powyższych szkół filozoficznych sprawiają, że samoistnie domagają się one odzwierciedlenia w monachijskiej architekturze. Spotykany jest też pogląd mówiący o tym, że poznawanie prawdy wyższej, wiedzy objawionej, może wpisywać się w proces twórczy, w tym także projektowy⁹. Budownictwo obrzędowe stolicy Bawarii zostało postawione zatem przed swoistym wyzwaniem intelektualnym i kulturowym.

3. SCRIPTA MANENT – TRWAŁY ZAPIS PRZESTRZENNY

Zgodnie z naturalnym biegiem rozwoju kulturowego obiekty sakralne domagają się szczególnego uznania w zakresie witrażowego *firmitas*. Zapisana

przez architekta przestrzeń jest gwarantem utrwalenia wartości głoszonych przez autorytety religijne. Naturalną kolejną rzeczą jednym z głównych celów dla architektury sakralnej jest jej trwałość. Mowa tutaj nie tyle o cechach mechanicznych i fizycznych, lecz o estetycznych. W tym przypadku oznacza to brak podatności na wahania koniunktury estetycznej i uleganie krótkotrwałej modzie. Ponadczasowość i „trwałość kulturowa” zdaje się więc elementem najistotniejszym z punktu widzenia kształtowania sakralnej formy architektonicznej.

Jednym z obiektów, który na tle monachijskiej architektury sakralnej buduje dialog nowoczesności z tradycją jest kościół p.w. Serca Jezusowego zlokalizowany w dzielnicy Neuhausen (ryc. 1). Budynek jest wymieniany jako przykład nowoczesnej świątyni, jednak posiadającej tradycyjną organizację wewnętrzną komunikacji. Pod względem aspektów liturgicznych, jest to typowy podłużny układ osiowy, który podporządkowano konwencjonalnemu obrzędowi¹⁰. Pomimo zastosowania nowoczesnych materiałów i rozwiązań technologiczno-budowlanych, a także wzorniczych, świątynia utrzymała konserwatywny charakter. Przejawia się to głównie w układzie przestrzenno-funkcyjnym wnętrza (ryc. 2). Budynek zachowuje surową stylistykę. Zastosowana konwencja minimalistyczna nie rozprasza uwagi odbiorcy, lecz zdaje się sprzyjać kontemplacji i modlitwie.

Krytykując okulocentryzm, Heidegger wytykał nowoczesności to, że jej podstawową aktywnością jest wizualny podbój świata¹¹. Omawiana świątynia, wpisując się w zasady fenomenologii, sprzyja pobudzeniu głównego zmysłu, który pozostaje alternatywny wobec wzroku. Charakterystyczna akustyka wewnętrznej przestrzeni podkreśla wydźwięk wszelkich przemieszczeń. Długi czas pogłosu, wynikający zarówno z asetycznego wyposażenia wnętrza, jak i zastosowanych gładkich materiałów wykończeniowych, podkreśla powagę miejsca. Ledwie czytelne wyniesienie ołtarza ponad posadzkę nawy (ok. 25 cm) potencjalnie sygnalizuje „demokratyzację obrzędu religijnego” i symbolicznie zbliża kapłana do wiernych. Również to przestrzen-

⁴ M. Borowska, *Jak stała się możliwa fenomenologia architektury, czyli o badaniach przestrzeni i ich architektonicznych konsekwencjach*, [w:] *Fenomen i przedstawienie. Francuska estetyka fenomenologiczna. Założenia, zastosowania, konteksty*, I. Lorenc, M. Salwa, P. Scholtenberger (red.), IFiS PAN, Warszawa 2012, s. 372.

⁵ H.W. Turner, *From temple to meeting house: to phenomenology and theology of places of worship*, Mouton, Hague 1979, s. 12.

⁶ W. Plotka, *Fenomenologia Husserłowska a etyka. Źródła, rozwój i kontynuacje*, [w:] *Wprowadzenie do fenomenologii. Interpretacje, zastosowania, problemy. Tom II*, W. Plotka (red.), IFiS PAN, Warszawa 2014, s. 257.

⁷ M. Heidegger, *Bycie i czas*, PWN, Warszawa 1994, s. 323.

⁸ V. Katona, *Reconsidering the tectonic. On the sacred ambivalence of the tectonic in the light of Martin Heidegger and relevant theoretical studies on architecture*, „Periodica Polytechnica Architecture” 2010, vol. 41, no. 1, s. 24.

⁹ M. Budzyński, *Wierzę, że prawda obiektywna istnieje. Bóg jest Bogiem, drzewo jest drzewem, kłamstwo jest kłamstwem*, [w:] „Architektura - Murator” 2002, nr 1(88), s. 53.

¹⁰ R. Stegers, *Sacred buildings*, Birkhäuser, Basel 2008, s. 27.

¹¹ M. Heidegger, *Drogi Lasu, Aletheia*, Warszawa 1997, s. 81.

Ryc. 1. Markus Allmann, Amandus Sattler, Ludwig Wappner, kościół p.w. Serca Jezusowego – widok ogólny, dzielnica Neuhausen, 2000; fot. autor

Fig. 1. Markus Allmann, Amandus Sattler, Ludwig Wappner, church of the Heart of Jesus – the overview, Neuhausen district, 2000; photo by the author

ne powiązanie dwóch ról w ujęciu architektonicznego spektaklu sprzyja postawie fenomenologicznej jako tej, która *a priori* promuje interakcję funkcji podmiotu i przedmiotu.

Zagadnienia dotyczące aranżacji budynku pomagają się omówienia także w oparciu o kwestie duchowości. W przypadku omawianej realizacji autorstwa Markusa Allmanna, Amandusa Sattlera i Ludwiga Wappnera „*otwarcie się na współpracę z artystami było znamieniem porzucenia modernistycznej tezy, że działalność architektoniczna ma charakter konstruktor-ski czy badawczo-naukowy, a nie artystyczny. Postrzeganie tworu architektury jako wynikłego ze współdziałania artystów towarzyszy postawie szacunku wobec konkretnej duchowości i koncepcji uczynienia z kościo-*

ła miejsca czczenia Boga, a nie wspólnoty. W nieustępliwie modernistycznej w wielu składnikach postawie architektów pojawia się motyw próby przyswojenia tego, czego rozum nie pojmuje”¹². Jednakże zachodni minimalizm poza obliczem konceptualnym ma również swoje ugruntowanie duchowe. Na dowód tego należałoby wskazać twórczość Miesa van der Rohe, który promował syntezę technologii i duchowości, pozostając pod wpływem księdza Romano Guardiniego. Ten związany w sposób szczególny z Monachium duszpasterz katolicki łączył na gruncie teologicznym heglizm z pierwiastkami filozofii platońskiej¹³. Przeczy to zatem tezie o jedynie intelektualnym wymiarze nowoczesności, wskazując jednocześnie na znaczenie pierwiastka duchowego.

Ryc. 2. Markus Allmann, Amandus Sattler, Ludwig Wappner, kościół p.w. Serca Jezusowego – wnętrze, dzielnica Neuhausen, 2000; fot. autor
Fig. 2. Markus Allmann, Amandus Sattler, Ludwig Wappner, church of the Heart of Jesus – the interior, Neuhausen district, 2000; photo by the author

¹² C. Wąs, *Antynomie współczesnej architektury sakralnej*, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 2008, s. 259.

¹³ B. Stelmach, „Minimalizm a awangarda”. *Tendencje minimalistyczne we współczesnej architekturze w świetle koncepcji architektonicznego porządku awangardy lat 30. XX wieku*, [w:] Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, 2009, V, s. 118.

Ryc. 3. Florian Nagler, Barbara Nagler, Ekumeniczne Centrum Kościelne – widok ogólny, dzielnica Riem, 2005; fot. autor

Fig. 3. Florian Nagler, Barbara Nagler, Church's Ecumenical Centre – the overview, Riem district, 2005; photo by the author

Ryc. 4. Florian Nagler, Barbara Nagler, Ekumeniczne Centrum Kościelne – wewnętrzna aleja, dzielnica Riem, 2005; fot. autor

Fig. 4. Florian Nagler, Barbara Nagler, Church's Ecumenical Centre – the internal alley, Riem district, 2005; photo by the author

Kościół wyróżnia się na tle pozostałych monachijskich obiektów sakralnych wskutek zastosowania określonych materiałów budowlanych. W kompozycji dominuje stalowo-szklana ślusarka elewacyjna. Istotnym założeniem było ukrycie konstrukcji nośnej fasady pod taflą szkła¹⁴. Zdaje się to odzwierciedlać ogólną tendencję, zgodnie z którą „w architekturze współczesnych Niemiec szkło odgrywa dominującą rolę zarówno w obszarze wyrafinowanych nowych rozwiązań przestrzennych, jak i w kontekście relikwów przeszłości. Jest to tendencja widoczna szczególnie w wielkich niemieckich metropoliach, miastach głęboko osadzonych w tradycji historycznej [...]”¹⁵. Wrota uformowane z kwadratowych szklanych paneli stanowią motyw przeważającej części elewacji frontowej, co zdaje się być współczesną interpretacją portalu wejściowego. Charakterystyczna tektonika obiektu polega na umieszczeniu nawy głównej w niezależnej bryle wykończonej drewnem, która została przestrzennie wyraźnie wydzielona wewnątrz kubatury. Literatura przedmiotu odnosi tę formę do motywu relikwii przechowywanej w szkatule¹⁶. Pomijając aspekty symboliczne, należy jednak podkreślić, że stanowi silny akcent przestrzenny identyfikujący tę architekturę.

Kościół p.w. Serca Jezusowego stanowi przyczynek do dyskusji nad nową formą świątyni chrześcijańskiej w kontekście trwałego zapisu przestrzennego. Ponadczasowość wydaje się bowiem pozostawać główną determinantą architektury sakralnej. Powstaje zatem pytanie, czy aspekty fenomenologiczne są czytelne i stanowią wystarczającą legitymację wartości kulturowych. Jacques Derrida, uważany za filozofa, który najsilniej wpłynął na środowisko współczesnych architektów, zdaje się podważać skuteczność fenomenologicznego zapisu przestrzeni. Zwrócił on uwagę, że Husserlowski projekt estetyczny, opierający się na absolutnym doświadczeniu przestrzeni, odpowiada między innymi na pytania teologiczne. Otwierając się na przestrzeń zapisu, wymyka się on jednak koncepcji „żywej obecności”, której został podporządkowany¹⁷. Budynek autorstwa Allmanna, Sattlera i Wappnera pozostawia zatem kontrowersje w tej kwestii.

4. UKONSTYTUOWANIE ARCHITEKTURY HISTORIĄ MIEJSCA

Fenomenologię w architekturze można definiować jako przeciwieństwo artystycznego konceptualizmu. Taka myśl utarła się między innymi w oparciu o poglądy Juhaniego Pallasmy. Jako uznany adept architektury fenomenologicznej twierdzi on, że przesadna koncentracja na intelektualnych i konceptualnych aspektach przyczynia się do zaniku fizycznego, zmysłowego i cielesnego charakteru architektury¹⁸.

Ciekawym przedmiotem rozważań staje się zatem, zaprojektowane przez Florianą i Barbarę Nagler, Ekumeniczne Centrum Kościelne zlokalizowane w dzielnicy Riem (ryc. 3). Kompleks znajduje się na terenach dawnego lotniska, co jest istotne o tyle, że lokalizacja takiej funkcji jak ta nie ma swojego uzasadnienia historycznego. Obiekt został zrealizowany całościowo jako część wielkoobszarowego planu przestrzennego i jest integralnym składnikiem wielofunkcyjnej dzielnicy. Ekumeniczne Centrum Kościelne w Riem, jako element planowania zrównoważonego, jest przykładem rozwiązania upowszechniającego się na przestrzeni ostatnich lat w niemieckiej urbanistyce¹⁹. Powstaje zatem wątpliwość, czy można wskazać pierwiastek fenomenologiczny w dziele, które jest efektem typowo konceptualnego podejścia projektowego.

Literatura przedmiotu sygnalizuje, że „*niezwykłość tego obiektu zawiera się w absolutnej prostocie, szczerości i minimalizacji środków wyrazu*”²⁰. Wydaje się, że idea ośrodków otwartych na porozumienie ekumeniczne ma swoje przełożenie na architekturę, która powinna wykazywać pewien uniwersalizm form. W tym przypadku wyraz przestrzenny został nadany poprzez specyficzne zestawienie prostopadłościennych kształtów i 10-metrowej wysokości białych ceglanych ścian²¹. Mury te osłaniają właściwą tektonikę budynków, przez co charakterystycznym elementem kompozycji stają się wąskie alejki pomiędzy nimi (ryc. 4). Poruszanie się tymi ogólnodostępnymi traktami wywołuje określone odczucia przestrzenne. Wrażenie to odwołuje się przede wszystkim do aspektów wzrokowych i akustycznych, ale także temperaturowych. Istotną rolę odgrywa też doświetlenie wnętrza kościoła za pomocą świetlika dachowego. Takie rozwiązanie ma przełożenie na jakość światła docierającego do wnętrza, jak i kwestie wizualnej łączności z otoczeniem²². Kwestie te mają zasadnicze znaczenie w odniesieniu do psychologii wnętrza.

Wobec wątpliwości dotyczących możliwości implementacji fenomenologicznych zasad w tej konceptualnej architekturze należy zauważyć, że twórcy zastosowali określone zabiegi projektowe zgodnie z założeniami szkoły fenomenologicznej. Odwołują się

one przede wszystkim do koncepcji wielozmysłowego odbioru dzieła.

5. *DIFFERENTIA SPECIFICA* DZIEŁ ANDREASA MECKA - ARCHITEKTONICZNA DIALEKTYKA NA TLE DWUGŁOSU DUCHOWOŚCI I ZMYŚLOWOŚCI

Jakościowe rozwiązania dla współczesnej architektury sakralnej proponuje też Andreas Meck. Całą twórczość architekta charakteryzuje obecność łuku narracyjnego, łączącego minimalistyczną konwencję z ekspresją materiału.

Pierwszym z dwóch przykładów, wybranych na potrzeby niniejszego artykułu, jest kompleks cmentarny zaprojektowany dla dzielnicy Riem we współpracy ze Stephanem Köppelem (ryc. 5). Zgodnie z założeniem autorskim wykorzystanie naturalnych materiałów wynikało ze specyfiki ich starzenia się, co miało się wpisać w symbolikę przemijania²³. Fenomenologiczne otworze-

Ryc. 5. Andreas Meck, Stephan Köppel, kaplica cmentarna – widok ogólny, dzielnica Riem, 2000; fot. autor

Fig. 5. Andreas Meck, Stephan Köppel, cemetery chapel – the overview, Riem district, 2000; photo by the author

¹⁴ A. Hagl, *Synthese aus Glas und Stahl: die Herz-Jesu-Kirche München*, „Stahlbau”, 2002, vol. 71, issue 7, s. 498.

¹⁵ A. Kadluczka, *Architektura Niemiec - między wczoraj a dziś, czyli conservatio znaczy creatio*, „Czasopismo Techniczne. Architektura” 2011, z. 3A(12), s. 48.

¹⁶ J. Gyurkovich, *Architektura sakralna – współczesne tendencje w kościele zachodnim*, „Przestrzeń i Forma”, 2009, nr 12, s. 175.

¹⁷ J. Derrida, *O gramatologii*, Oficyna, Łódź 2011, s. 370.

¹⁸ J. Pallasmaa, *Oczy skóry – architektura i zmysły*, Instytut Architektury, Kraków 2012, s. 41.

¹⁹ J. Gyurkovich, *Miejsce do życia – nowa dzielnica Messestadt Riem w Monachium*, „Środowisko Mieszkaniowe”, 2012, nr 10, s. 70.

²⁰ B. Malinowska-Petelenz, *Europejskie sacrum jutra*, „Środowisko Mieszkaniowe” 2013, nr 11, s. 294.

²¹ R. Stegers, *Bibliographie sakrale Gebäude: Kirchen, Synagogen, Moscheen, Häuser der Stille, Friedhofsbauten. 1970-2009*, Lit, Münster 2010, s. 76.

²² R. Stegers, *Sacred...*, op. cit., s. 62.

²³ *Meck Architekten, Aussegnungshalle, München Riem* [online]: <http://www.meck-architekten.de/p-riem-info.htm> [dostęp: 04.11.2015].

Ryc. 6. Andreas Meck, Stephan Köppel, kaplica cmentarna – zestawienie charakterystycznych materiałów wykończeniowych, dzielnica Riem, 2000; fot. autor

Fig. 6. Andreas Meck, Stephan Köppel, cemetery chapel – the combination of the characteristic building materials, Riem district, 2000; source: photo by the author

nie się na percepcję za pomocą zmysłów pozawzrokowych jest istotnym elementem określającym aranżację kompleksu. Zamysł projektantów uwzględniał na przykład dźwięk skrzypiącego żwiru, na jaki następuje kondukt żałobny w drodze do cmentarza²⁴, chociaż budzi to pewne wątpliwości co do celowości i funkcjonalności. Masywne, blokowe furtki i bramy wykończone stalą kortenową są przystosowane do samodzielnej, ręcznej obsługi przez odwiedzających. Rozwiązanie to uwrażliwia na aspekt trwałości obiektu, wpisując się w fenomenologiczną zasadę interakcji podmiotu i przedmiotu. Operowanie dostępem do światła naturalnego stało się także elementem określonej reżyserii aktu architektonicznego. Celowe zastosowanie wybranych materia-

łów wykończeniowych zarówno na zewnątrz, jak i we wnętrzach, jest przejawem świadomego wpływania na emocje odbiorcy. Drewno zastosowane w pomieszczeniu kaplicy cmentarnej psychologicznie ociepla odbiór procesu sakralnego, podczas gdy łamany kamień murów w dolnych partiach budynku identyfikuje obiekt z krajobrazem, natomiast beton elewacyjny czyni z niego ascetyczną kompozycję rzeźbiarską w kontekście naturalnego otoczenia (ryc. 6).

Centrum Dominikańskie położone w dzielnicy Milbertshofen - Am Hart charakteryzuje monolityczna bryła wykończona w całości jednym rodzajem cegły klinkierowej (ryc. 7). Inwestycja parafii p.w. św. Gertrudy von Helfta (1256 – 1302) stanowi istotny obiekt użyteczności publicznej w skali osiedla mieszkaniowego. Oprócz kaplicy kompleks mieści między innymi przedszkole, siedzibę Caritas i inne funkcje o charakterze kulturalno-społecznym. Projektanci nadali tej przestrzeni częściowo otwarty charakter poprzez zastosowanie ogólnodostępnych przejść prowadzących na centralny dziedziniec, na którym posadzono surmię.

Udział światła w architekturze sakralnej ma zasadniczy wpływ na duchowe doświadczenie związane z danym miejscem²⁵. Dlatego też w tej realizacji doświetlenie wewnętrznego dziedzińca i towarzyszących mu przestrzeni wydaje się jedną z kluczowych kwestii kompozycyjnych. Zgodnie z założeniami autorskimi dopasowanie do skali człowieka i zastosowanie tradycyjnych materiałów przeważa nad aspektem kulturowym²⁶, co wpisuje się w fenomenologiczny punkt widzenia. W przypadku tego dzieła nie umniejszono roli pozawerbalnego przekazu. Na elewacji zastosowano bowiem motyw dekoracyjny w postaci 300 metalowych krzyży wtopionych w spoinę pomiędzy ceglany mi kształtkami (ryc. 8). Elementy te zostały zgrupowane po trzy sztuki, symbolizując w ten sposób znaczenie Trójcy Świętej²⁷. Zabieg ten pozwolił stworzyć „*wysokiej jakości strukturę elewacyjną przy jednoczesnym podkreśleniu symbolicznego wymiaru architektury*”²⁸. W ten sposób projektanci zasygnalizowali odbiorcy, że elewacja nie jest jedynie starannie wykonaną przegrodą budowlaną ze szlachetnego materiału, ale elementem kulturotwórczym o określonym potencjale intelektualno-duchowym.

²⁴ Ibidem

²⁵ N. S. Ramzy, *Perceptual dimension of interior daylight in sacred architecture: analytical study of the lighting programs in five sacred buildings of different styles* [w:] International Journal of Architecture, Engineering and Construction, 2013, vol. 2, no. 4, s. 232.

²⁶ Meck Architekten, *Dominikuszentrum, München* [online]: <http://www.meck-architekten.de/p-dom-info.htm> [dostęp: 04.11.2015]

²⁷ Ibidem

²⁸ A. Serafin, *Ekspresja ceglanych elewacji na przykładzie architektury niemieckiej i austriackiej*, „Szkło i Ceramika” 2015, nr 3, ss. 25-26.

²⁹ A. Nichols, *Archi-liturgical culture wars*, “New Blackfriars”, 2008, vol. 89, no. 1023, s. 522.

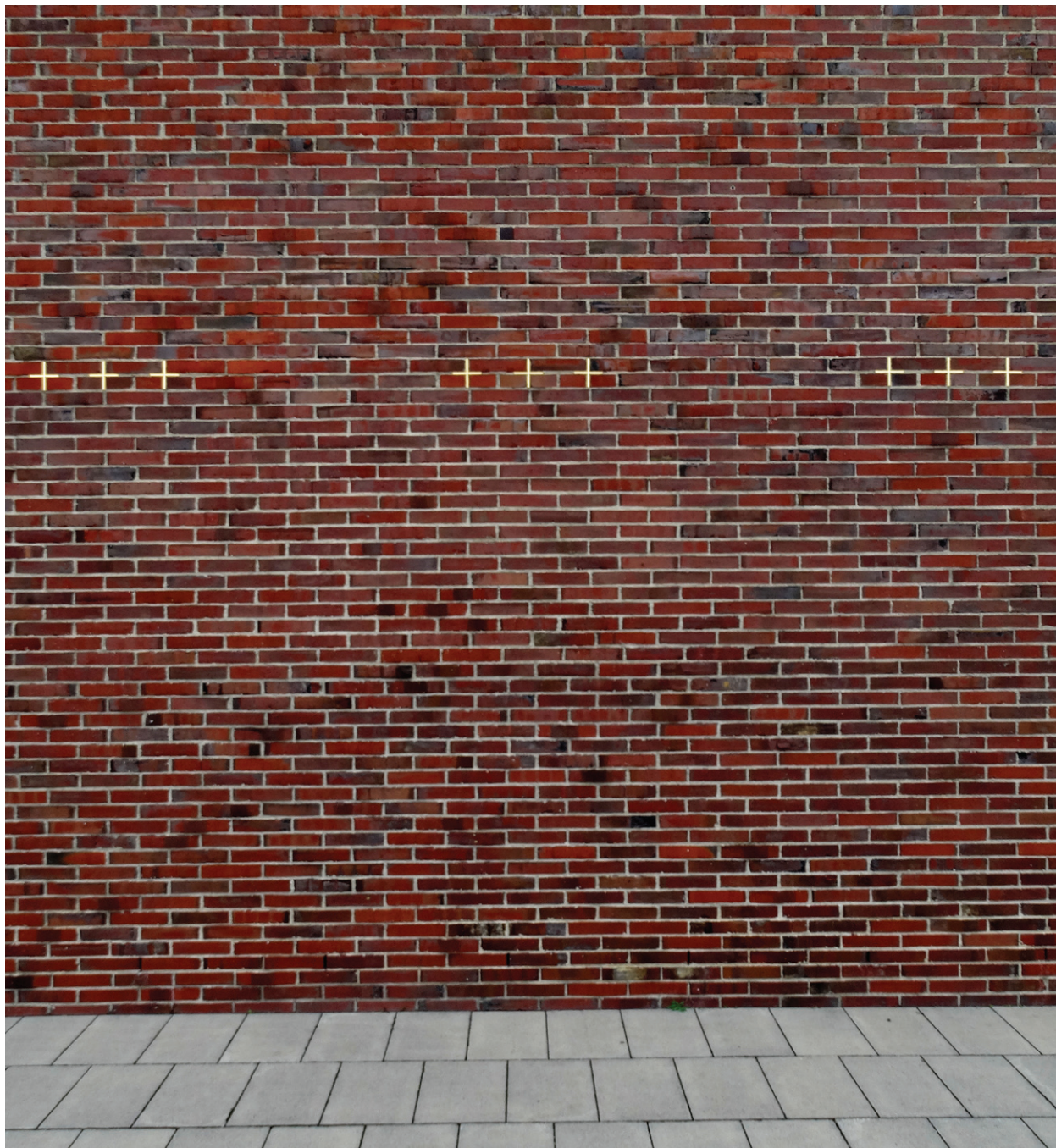
³⁰ J. Friedrich, *Kirche als öffentlicher Ort. Das Dominikuszentrum in München: Andreas Meck*, “Baumwelt”, 2008, nr 45, s. 21.

Wybrane publikacje poświęcone aktualnym problemom religii katolickiej, szczególnie w ujęciu dominikańskim, zwracają uwagę na to, że styl międzynarodowy w architekturze doprowadził do zerwania ciągłości tradycyjnego modelu wyznaniowego²⁹. Jednak, pomimo nowoczesnej formy, subtelność rozwiązań i osobliwe ukształtowanie przestrzenne czynią z monachijskiego Centrum Dominikańskiego realizacją na

miarę instytucji, która ma za sobą dwa tysiące lat tradycji³⁰. Wydaje się zatem, że to właśnie projektowanie architektury w duchu założeń fenomenologii pozwala minimalistycznej architekturze sprostać najwyższym standardom kulturowym i jednocześnie zapobiec wrażeniu bezwzględności i jałowości tych form. Świadczą o tym dwie opisane wyżej realizacje zespołów projektowych pod kierownictwem Mecka.

Ryc. 7. Andreas Meck, Wolfgang Amann., Peter Fretschner, Centrum Dominikańskie – widok ogólny, dzielnica Milbertshofen - Am Hart, 2008; fot. autor
Fig. 7. Andreas Meck, Wolfgang Amann., Peter Fretschner, Dominican Centre – the overview, Milbertshofen - Am Hart district, 2008; photo by the author

Ryc. 8. Andreas Meck, Wolfgang Amann,, Peter Fretschner, Centrum Dominikańskie – detal elewacji, dzielnica Milbertshofen - Am Hart, 2008; fot. autor

Fig. 8. Andreas Meck, Wolfgang Amann,, Peter Fretschner, Dominican Centre – detail of the facade, Milbertshofen - Am Hart district, 2008; photo by the author

ZAKOŃCZENIE

Współcześnie projektanci budynków sakralnych podejmują wyzwanie polegające na stworzeniu miejsca odnowy duchowej w okolicznościach rozwiniętego konsumpcjonizmu i w otoczeniu poddanym przede wszystkim regułom gry ekonomicznej. Przedstawiona

analiza reprezentatywnych obiektów wykazuje, że monachijska architektura przypisana wierze chrześcijańskiej wpisuje się w tendencje minimalistyczne, które są dość powszechne w dzisiejszej architekturze w ogóle. Samo ograniczenie środków wyrazu w kompozycji

zmierza ku „czystej formie”, odpowiadając fenomenologicznym dążeniom do ujawnienia „prawdy pierwszej”³¹. Dalsze obserwacje unaocniają jednak, że inne aspekty kontynuatorów nauk Husserla i Heideggera także są dostrzegalne w przedmiotowych realizacjach. Włączenie odbiorcy w aktywne doświadczanie dzieła architektonicznego odpowiada fenomenologicznemu założeniu interakcji podmiotu z przedmiotem, a koncentracja na bodźcach odbieranych przez słuch i dotyk jest przeciwstawieniem się wielowiekowej tradycji okulocentryzmu.

Wybrane badania nad współczesną architekturą pokazują również, że kultura sakralna we wszystkich momentach dziejowych była zdominowana przez symbole³². Ascetyczna konwencja w kościelnej estetyce współczesnej prowadzi jednak do tego, że przekaz staje się subtelny i wymaga większego zaangażowania odbiorcy w poszukiwanie znaczeń. Chroni ona jednocześnie przed „rozgadaną rodzajowością” naszych czasów, a z drugiej strony nie pozwala wpaść w pułapkę monumentalizmu podyktowanego konserwatyzmem. Sama ucieczka w konwencję minimalistyczną pozostawia natomiast pewien niedosyt w aspekcie ochrony *sacrum* przed uniwersalizmem. Z pewnością jednak fenomenologiczne asocjacje lokują omawiane realizacje pod względem jakościowym powyżej konwencjonalnych rozwiązań neomodernistycznych. Stanowisko skoncentrowane na kwestiach „cielesnego odbioru” dzieła wydaje się więc inspirującym ukie-

runkowaniem dla współczesnej architektury miejsca kultu.

LITERATURA

1. **Baumeister N. (2004)**, *Architektur neues München: Münchner Baukultur von 1994 bis 2004*, Verlagshaus Braun, Berlin.
2. **Derrida J. (2011)**, *O gramatologii*, Wydawnictwo Officyna, Łódź.
3. **Friedrich J. (2008)**, *Kirche als öffentlicher Ort. Das Dominikuszentrum in München: Andreas Meck*, „Baumwelt”, nr 45, 16-21.
4. **Gyurkovich J. (2011)**, *Architektura sakralna - współczesne tendencje w kościele zachodnim*, „Przestrzeń i Forma” nr 12, 171-184.
5. **Hagl A. (2002)**, *Synthese aus Glas und Stahl: Die Herz-Jesu-Kirche München*, „Stahlbau” vol. 71, iss. 7, 498–506.
6. **Heidegger M. (1994)**, *Bycie i czas*, PWN, Warszawa.
7. **James-Chakraborty K. (2000)**, *German architecture for a mass audience*, Routledge, London-New York.
8. **Serafin A. (2014)**, *Fenomen w architekturze: wobec dyskusji na temat architektury fenomenologicznej [w:] Wprowadzenie do fenomenologii. Interpretacje, zastosowania, problemy. Tom II*, W. Płotka (red.), IFiS PAN, Warszawa.
9. **Stegers R. (2008)**, *Sacred buildings*, Birkhäuser, Basel.
10. **Wąs C. (2008)**, *Antynomie współczesnej architektury sakralnej*, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław.

³¹ A. Serafin, *Fenomen w architekturze: wobec dyskusji na temat architektury fenomenologicznej*, [w:] *Wprowadzenie...*, op cit., s. 522.

³² A. M. Wierzbicka, *Modernist architecture and the sacred – the change of contemporary architecture in the perspective of the early modernism sacred buildings*, „Challenges of Modern Technology”, 2014 vol. 5, issue 1, s. 47.